

A TÍZÉVES ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH

EERKILENC SZÁZHUSZONNÉGYBEN Heltai Jenő, mint a budapesti Athenaeum könyvkiadóvállalat igazgatója, Erdélybe utazott, hogy a magyarországi könyvek behozatalának ügyét megbeszélhesse az illetékes román hatóságokkal. Útja azonban a maga elé kitűzött célnál sokkal többet eredményezett, mert az erdélyi írói körökkel való megismerkedése révén nemcsak a magyarországi könyvek erdélyi exportját, hanem az erdélyi könyvek magyarországi importját is sikerült biztosítani. Az első fővárosi könyvkiadók között is tekintélyes helyet elfoglaló Athenaeum — ez út eredményeképpen — hamarosan négy erdélyi könyvet jelentetett meg kiadványai között, amivel a hazai irodalmi érdeklődés irányát egyszerre Erdély felé fordította.

„Az Athenaeum négy kötete — írja Tabéry — súlyosan cáfolta meg a tévhitet, hogy vidéken csupán provinciális színvonalú irodalom születhetik. Helyesebben: ezek a kötetek győzték meg az olvasókat elsősorban arról, hogy ami kelet felé fekszik Biharkeresztéstől, az többé nem vidék, hanem egy külön sorba rendeltetett magyar nemzetrésznél önálló szellemi területe.“

Az Athenaeum erdélyi könyveinek sikere azonban nemcsak magyarországi, hanem erdélyi vonatkozásban is jelentkezett, mert a fővárosi elismerést nyert kisebbségi irodalom ezáltal felismerte saját jelentőségét. Ennek az öntudatgyarapodásnak volt valószínű következménye, hogy Heltai eltávozása után rövid idővel — még 1924 telén — az erdélyi napilapokban Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Jenő, Nyirő József, Paál Árpád és Zágony István aláírásával előfizetési felhívás jelent meg az általuk immár megalakított és létrehívott „Erdélyi Szépmíves Céh“ könyvkiadványaira vonatkozólag. Kétszáz előfizetést kértek, mint nélkülözhetetlent és a Céh fennállását biztosítót — azonban a közönség a legrövidebb idő alatt ezt a számot túljegyezte, aminek folytán 1925 tavaszán megjelent első kiadványuk: Gulácsy Irén „Hamueső“ című kisebbségi regénye.

Ez a tíz évvel ezelőtt bizonyára sokak szemében jelentéktelennek látszó „irodalmi esemény“ ma már — eddigi eredményeiket tekintve — bizonyos mértékben történelmet jelent. Az „Erdélyi Helikon“ ezévi márciusi száma vezetőcikkben jelenti be a jubileumot: „Idén van éppen tíz esztendeje annak, — írja Kovács László szerkesztő — hogy néhány erdélyi magyar író kigondolta és elindította azt az erdélyi kiadóvállalatot, amelyet Erdélyi Szépmíves Céh neve alatt ismernek az irodalom iránt érdeklődők mindenütt, ahol magyarok élnek. Nemsokára századik magyar könyv jelenik meg jelzésével és hetedik évfolyamát éli a kiadá-

sában megjelenő Erdélyi Helikon folyóirat... És az eredetileg tisztán erdélyi magyar könyvek kiadására alakult Erdélyi Szépmíves Céh (közben) az erdélyi magyar irodalmi élet központjává nőtt, majd valószínűsítően a magyar irodalmi élet központjává, amelynek idegszálain és tevékenységén az erdélyi magyar élet minden műveltségi kérdése megül, vagy átszalad. Tevékenysége nő, programja észrevétlenül kiszélesedik, új meg új ügyek indulnak el tanácsával és kezdeményezésével.“

A magyar nyelvterület, sajnos, nem sok olyan könyvkiadóval dicsekedhetik, akinek jubileumáról a publicistának kötelessége lenne megemlékezni. Üzleti szempontoktól vezetett és irányított könyvkiadásunk sohasem viselte gondját hazai irodalmi fejlődésünknek és sohasem tett mégcsak kísérletet sem arra, hogy a magyar író és magyar olvasót — helyesen és irodalmi szempontból irányított kiadó politikájával — közelebb hozza egymáshoz. A magyar író aktuális mondanivalóival legalább egy évtizedet mindig késett, mert „névtelensége“ nem szolgáltatott kellő bonitást könyve forgalombahozatalához, mikor pedig már hosszú idő múltán „közismertté“ lett, újszerűsége és eredetisége kopott el s epigonnak látszott az előtte és kárára importált külföldi írók nagy tömege mellett.

Az „Erdélyi Szépmíves Céh“ kiadó politikája e szempontból jelentette a legnagyobb változást és haladást. A könyvkiadás új formájának megteremtésével sikerült az üzleti szempontokat kiküszöbölni s az író és olvasó közvetlen kapcsolatának megteremtésével az irodalmi és művészi szempontoktól irányított könyvkiadás alapját megvetni. Egy biztos és szellemileg is magas színvonalon álló előfizető táborra való támaszkodás révén alkalom nyílt arra, hogy a Céh a könyvkiadás szellemi adminisztrációjában is új csapásokat vágjon, hogy megszólaltathasson olyan írókat is, akik komolyabb mondanivalójukkal máshol nem találtak volna kiadóra. A Céh mindjárt első kiadványaiban hivatása magaslatára emelkedett: Gulácsy Irén „Hamusó“, Kós Károly „Varjúnemzetség“ és Ligeti Ernő „Föl a bakra“ című munkájukban a kisebbségi sorsba süllyedt magyar élet útvonaltát jelölik ki reális, de mégis magabízó — optimista megvilágításban. E köteteket egymás után követték Makkai Sándor, Aprily Lajos, Kádár Imre, Nagy Dániel, Bartalis János, Reményik Sándor, Kisbán Miklós, Sipos Domokos, Karácsony Benő, Tamási Áron, Berde Mária, Szántó György, Nyirő József, Moher Károly, Tabéry Géza, Kemény János, Szentimrei Jenő, Kuncz Aladár, Bárd Oszkár és Olosz Lajos vers-, regény- és tanulmánykötetei, egyre nagyobb feltűnést és elismerést keltve és egyre több hívet táborozva a provinciális keretből most már végleg kiemelkedett erdélyi irodalom számára.

E felsorolt nevek közül ma már nem egy az egyetemes magyar irodalom „élcsapatához“ tartozik. Makkai Sándor „Magyar fa sorsa“ és „Magunk revíziója“ című pompás tanulmányköteteivel a nemzeti és reformtartalmú „transzilván-szellem“ alapvetője és megteremtője lett. Ebben az emelkedett, de rugékonnyan megkoncipiált körben a „jobb- és baloldali magyar irodalom“ antagonizmusa anakronizmussá vált, az eddig élesen szemben állók egymásra találtak s a közös, vállvetett kisebbségi szellemi és irodalmi munka zavartalanul megindulhatott.

Ez a közeledés szükségszerű és elkerülhetetlen volt, mert „az erdélyi lélek — mint Tabéry írja — nem a progresszió és a konzervativizmus közötti különbségtől virágzott életre, hanem abból a tényleges helyzetből, hogy amióta az erdélyi magyarság kisebbségi sorsba jutott, azóta úgy a jobb, mint a baloldali világszemlélet megszűnt számunkra a hatalomgyakorlás bázisa lenni. A világszemlélet megtisztult számunkra. Belső lelkiismereti ügyünké változott, amihez nem tapadhat erőszak, amiből pályafutások ugródeszkája nem lehet, de egzisztenciák számára farkasverem sem.“

Ebben a kiegyensúlyozott és erős akarattal tárgyilagossá tett szellemkörben az erdélyi irodalom gyors és hatalmas haladást tett. Bár a Szépmíves Céh mellett más kiadások és az Erdélyi Helikon mellett más folyóiratok is küzdöttek a kisebbségi magyar szellemi élet kiépítéséért és felvirágoztatásáért, az oroszlánrészt e küzdelemből mégis a Céh vette ki s az erdélyi irodalom ma elsősorban az a nyolcvannégy kötet magyar könyv, melyet kiadói szignójával a Szépmíves Céh jegyzett. A Céh érdeme, hogy Nyirő és Tamási számyrabocsátásával megindítója lett egy új irodalmi népies iránynak, mely azóta a többségi irodalomra is átsapott s a fiatalok között ma már komoly értékeket termelt. A Céh érdeme, hogy a háborút járt — harminc- és negyvenéves — fiatalabb generáció irodalmi munkába állításával a konzervatív és progresszív részre „kettészakadt irodalom“ válságát megszüntette s ez állásfoglalások és nézőpontok szintézisével a zavartalan és immár kiegyensúlyozott nemzeti jogutódlást lehetővé tette. A Céh érdeme, hogy a magyar irodalompolitikában oly régen és oly sokat emlegetett decentralizáció problémáját kielégítően és hiány nélkül megoldotta, mikor Kolozsvár székhellyel egy Budapesttel vetekedő vidéki magyar irodalmi központnak vetette meg alapját. A Céh érdeme, hogy a háború utáni magyar líra oly gyors és merész lendületnek indult, mert mikor az összeomlást követőleg a többségi irodalomban teljes a csend s csupán pár epigon rágódik még Ady gazdag örökségén, a Céh három első verseskötete Aprily, Bartalis és Reményik nevével már ismételten „kezdest“ és bátor kiállást jelent, ami határokon túl is csakhamar visszhangra talál. A Céh érdeme, hogy az aktuális jelentőségű és célzatú történelmi regény művelése gyors lendületet kap s a kisebbségi élet ezer problémája is irodalmi feldolgozásra talál. Az „erdélyi regény“ ezáltal új szint, stílust és koncepciót termel és pusztán irodalmon túl nemzetnevelő tényezővé is válik. A Céh érdeme végül az is, — s talán ez nevezhető legnagyobb teljesítményének — hogy a transzilván gondolat megformálásával, kidolgozásával és állandó hangoztatásával kijelölte a jövő Erdély létformáit s e gondolatnak ma már az erdélyi testvéremek irodalmában is sok barátot és hitvallót szerzett.

Ily sok s többet le nem kicsinyelhető eredmény láttán érthetetlennek látszik, hogy a Céh tízéves jubileumán az elismerő kritikák elkönnyvelése mellett mégis bizonyos támadásokkal s keretén belül jelentkező válsággal is kénytelen szembenézni. „Először csak úgy a kávéházi bohémasztalok és újságíró klubok többi irodalmi pletykái között bukkant fel ez a hír is, talán most egy esztendeje, — írja Kós Károly az Erdélyi Helikon áprilisi számában — hogy Váradon néhány ismert

magyar író, aki elégedetlen az eddig való könyvkiadási lehetőségekkel, összeállott, hogy új irodalmi könyvkiadó vállalatot indítson. Később határozottabb formában újságcikkekben, interjúkban olvastuk, hogy három ismert író tényleg megalakította a kollektív könyvkiadó vállalatot „Erdélyi Magyar írói Rend“ címén. Azután kiderült, hogy az E. M. I. R.-hez még másik három író is csatlakozott s így véglegesen most már hat tagból állott az a társaság, mely hírlapi propagandacikkekben és nyilvános előadásokon hirdette ki, hogy az erdélyi magyar irodalom élete és egészsége szempontjából hasznosnak, szükségesnek és elkerülhetetlennek tudja az új könyvkiadói vállalat megvalósulását és munkába állását.“

Az E. M. I. R. megalakulását azóta Magyarországon is bejelentette. 1933 októberében Csuka Zoltán kisebbségi-irodalmi folyóiratában, a „Láthatárában“ írt Szemlér Ferenc, Tabéry Géza és Berde Mária a megvalósulás előzményeiről és indokairól, majd később Berde Mária észrevételeit a „Magyar Szemle“ áprilisi számában is kifejtette. E cikkek szerint a Céh Áprily távozta és Kuncz Aladár halála óta elvesztette „szerencsés irányítóit“ s a „helikoni kapcsolat túlszoros gyűrűje“ ezáltal irodalmi szempontból hátrányossá vált. A Céh központi vezetősége „sem a Bánság, sem a régi Partium olvasóvilágával, sem a belső székelységgel erőteljesebb kapcsolatot ki nem épített“, az „élőszó kultuszt“ elhanyagolta s kiadó politikájában is eltért több ízben a maga elé tűzött művészeti és irodalmi irányelvektől. A Céh azon kezdte, — írja Tabéry, az új csoportosulás vezetője — hogy nem fizette az írók honoráriumát és folytatta ott, hogy lehetőség szerint olyan könyveket adott ki, amelyek nem kértek írói honoráriumot. Ezért adta ki a Céh egymásután Makkai Sándor református püspök két könyvét, melyek közül az első a püspök régi hírlapi cikkeinek gyűjteménye volt, a második pedig Széchenyi Istvánról szóló értekezés. Ezért adta Id a Céh Bánffy Miklósnak a Helikon folyóiratban már megjelent „Emlékezéseit“ másodközlésben, hiszen Bánffy gróf nem kért honoráriumot, és adta ki Arany János balladáit is ... Sokan azonban félremagyarázzák az írói Rend célkitűzéseit és azt hangoztatják, hogy szembekerült a vécsi Helikkal. Ez a magyarázat azonban teljesen és tökéletesen téves... Az írói Rend megalakulása után sem vált ki egyetlen írói Rendhez tartozó író sem a Helikonból, csupán a Céhet hagyták ott, mert a Céh vezetésével elégedetlenek voltak és az elégedetlenség okát megszüntetni nem tudták.“ A Céhből kiváltak nevei között szerepel Berde Mária, Bárd Oszkár, Szombati-Szabó István, Moher Károly, Olosz Lajos és Tabéry Géza, azonban állítólag Reményik és Áprily is megszüntetik a Céhhel fennálló kapcsolataikat. „Az az egy bizonyos, — folytatta cikkét Tabéry — hogy az írói Rend sem társadalmi előkelőségektől, sem pénzügyi segítségektől nem lesz olyan függő viszonyban, mint volt a Szépmíves Céh.“ Az E. M. I. R. megalakulásával „az erdélyi magyar szépirodalom új korszakába lép... ez az alakulás alighanem az erdélyi irodalom harmadik periódusának kerül középpontjába.“

Bár nem vagyunk illetékesek arra, hogy az erdélyi magyar irodalom belső, úgyszólván családi ügyeibe beavatkozzunk, hogy az írói Rend és a Szépmíves Céh között keletkezett szakadás tekintetében

akár az egyik, akár a másik fél pártjára álljunk, — mégsem tudunk attól a benyomástól szabadulni, hogy az „irodalmi schizma“ bevallott és feltüntetett okai nem egészen őszinték és helytállóak. Hiszen Áprily távozása és Kuncz Aladár halála után a Helikon szerkesztését az a Kós Károly vette át, aki a Céhét kezdettől fogva irányította, akinek talán legtöbbet köszönhet a magyar kisebbségi, de különösen irodalmi élet. Kós közismert szabadelvűsége minden valószínűség szerint útját állta annak, hogy a helikoni kapcsolat az írói szabadság rovására érvényesüljön s ha a Céh ennek dacára munkaprogramját mégis korlátozta, úgy ennek sokkal inkább külső, mint belső okai voltak. A már közel három évvel ezelőtt kirobbant gazdasági válság a budapesti könyvkiadást is egyszerre megállította s csupán az elmúlt év decemberében volt némi élénkülés észlelhető a könyvpiacra. Ha a sokkal korlátoltabb anyagi eszközökkel rendelkező Szépmíves Céh ezekben a válságos években folytatta volna a korábbi mértékű könyvkiadását, úgy nemcsak a vállalkozás anyagi alapjait rendítette volna meg, de előfizetőinek nagy tömegeitől is meg kellett volna válnia. A Céh programszűkítése így nagy előrelátásról tett bizonyosságot, előfizetőit „átmentette“ a ma már valamivel jobb időkbe, mert nem állította őket lehetetlen és teljesíthetetlen áldozatok elé. Ennek tudható be a Tabéry által felpanaszolt könyvek kiadása is, bár másrészt tudnivaló, hogy a Céh előfizetői egyúttal nem mind olvasói a Helikonnak s így a mindig irodalmi és publicisztikai eseményt jelentő Makkai-kötetekre ezek is méltán tarthattak számot. Az Arany-kötet Buday György fametszeteivel való megjelentetése pedig kegyeleti aktus volt, amivel a Céh hódolni akart a nagy költő emlékének s hogy ezt milyen szerencsés formában tette, azt mutatja az a körülmény, hogy a balladás kötet az 1933-as év „legszebb magyar könyvének“ nyilvánított.

A Céh, illetve előfizetőinek korlátolt anyagi lehetőségeivel magyarázható az a tény is, hogy tagjai a Bánság s a régi Partium és a Székelyföld keleti részét „irodalmilag beszervezetlenül hagyták“ s az egykori élőszo propagandát most már végérvényesen a nyomtatott betűvel cserélték fel. A Céh jövedelme — amellyel a könyvkiadás is csak nehezen tudja fedezni — ily nagyszabású program megvalósítását sem teszi lehetővé. Legfőbb és legfontosabb feladatának — a könyvkiadásnak — veszélyeztetése nélkül új vállalkozásokba nem kezdhet. Amennyiben tehát egyesek — a Céhnek e vidékeken élő tagjai — sérelmesnek tartják a túlzott centralizmust, úgy elsősorban önmaguk fölött mondanak ítéletet, mert a Céh szervező munkájukat minden bizonnyal hálával és elismeréssel fogadta volna s így a Céh tábora e „külső övezetben“ is beszervezhető lett volna. Egy új könyvsorozat megindítása pedig a Helikon kiadásában — tehát a Céh érdekkörén belül — annál is inkább elképzelhető s megindítható lett volna (esetleg mint „Helikon Könyvtár“), mert Kisbán Miklós „Marti, novics“ c. drámája és Kádár Imre román balladafordításai szintén így jelentek meg s így alapot nyújtottak a már megindított vállalkozás kiépítésére.

Az E. M. I. R.-nek a Szépmíves Céh-ből kivált tagjait minden bizonnyal a legtiszteletreméltóbb szándékok vezették, mikor döntö

lépésükre elszánták magukat, azonban ezzel a szakadással kapcsolatban két kérdés önkénytelenül felmerül: vajjon az ellenzékbe vonult írók csapata képes lesz-e az erdélyi irodalmi fejlődéseknek új irányt szabni és maga a kisebbségi sorsba süllyedt Erdély nem fogja-e kárát vallani a két konkurrens vállalkozás vetélkedésének? Ami az első kérdést illeti, aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a kiváltak között egyetlen olyan író sem szerepel, aki a Céh célkitűzéseivel szemben újat vagy forradalmi hozhatna. Mindannyian — mint a Céh tagjai — végig küzdötték a tízéves harcot s minden esetleges jelenlegi békétlenségük dacára sokkal közelebb állnak az elhagyottakhoz, vagyis a Céh tagjaihoz és szellemvilágához, mint a kezdetben velük oly sokat csatározó erdélyi konzervatívokhoz, vagy újabban a kolozsvári Ady Endre Társaságban csoportosult fiatalokhoz. Ami pedig a másik kérdést illeti, itt nem hallgathatjuk el aggodalmunkat. A jelenlegi mostoha gazdasági viszonyok között Erdély magyar társadalmá az irodalom ügyéért két oldalon áldozni képtelen s így félős, hogy az a vállalkozás, mely normális gazdasági körülmények között — az egészséges verseny megindításával — talán tényleg létrehozója és megteremtője lett volna az „erdélyi irodalom harmadik korszakának“ — így kezdő időpontját tévesztve, elgáncsolója és akadályá lesz az eddigi eredményeknek anélkül, hogy azokat hasonló értékes és jól szervezett munkával pótolni tudná.

Egyet azonban most, az ünneplés hangulatában is meg kell állapítanunk, s ez az, hogy a Helikon erdélyi céljait pompásan megközelítve, hivatva van, hogy kisebbségi irodalmi életünk vezér folyóiratává váljék. E téren nagy feladatai vannak és kísérletet kell tennie, hogy a szlovenszkói és vajdasági kisebbségi irodalmi problémákat is felvegye működési körébe, a vezetés előnyeit saját számára továbbra is biztosítsa és megőrizze. A vajdasági „Kalangya“ vagy a szlovenszkói „Magyar írás“ ma már szintén tekintélyes folyóiratok s úgy ezek, mint az egész kisebbségi élet számos oly problémát vet felszínre, mely megvitatást igényel és kisebbségi folyóiratainknak kötelessége lenne e kérdések tisztázására közös erővel összefogni s ezek megvitatása céljából szellemi és író vezérkarukat — legmarkánsabb képviselőikben — felvonultatni és megszólaltatni.

Eddigi irányában azonban a Céh a mai nehéz viszonyok közt sem lankad, sőt újból fokozottabb ütemben dolgozik s Tamási Áron „Ábel az országban“ c. regénye után most jelentették meg Kós Károly „Országépítő“ c. hatalmas kétkötetes történelmi regényét, melyet Makkai „Táltoskirály“ ugyancsak történelmi regénye követett. De az előzetes kiadói jelentés már hírül adja Szerb Antal 700 oldalas pályadíjnyertes „Magyar irodalomtörténetének“ közeli megjelenését is, mely minden bizonnyal az egész magyar nyelvterület irodalmi szenzációjaként fog hatni.

Ily gazdag és értékes újabb kiadói tevékenység mellett minden bizonnyal az E. M. I. R. is revideálni fogja a Céhhel szemben elfoglalt álláspontját és rátalál az együttműködés útjára, hiszen a panaszok egy része — a könyvkiadás fokozottabb megindításával — máris orvosolva lett. A „kettészakadt irodalom“ luxusát kisebbségi litera-

túránk nem engedheti meg magának, az ellentétes álláspontoknak közeledniük kell egymáshoz, hogy az erdélyi irodalom oly sok reményre jogosító merész ívelése továbbra is folytatódhassék. A kisebbségi élet tíz legnehezebb esztendejében oly erősnek és megbízhatónak bizonyult Erdélyi Szépmíves Céhét létalapjainak veszélyeztetése nélkül továbbra is fenn kell tartani s az általa eddig elért jelentős eredményeket a jövőt illetőleg nem lehet és nem szabad illuzióriussá tenni. A Céh nem zárkozhatok el s bizonyára nem is fog elzárkózni bizonyos jogos igények teljesítése elől, azonban másrészt ez igények sem léphetik túl a reális kereteket s a már meglévő biztos „jót“ nem áldozhatja fel a kétséges és bizonytalan „jobbért“. Az erdélyi magyar irodalom különböző világnézetű és pártállású írókat szervezetébe tud illeszteni, de már „két irodalmat“ fenntartani, adminisztrálni képtelen. Az Erdélyi Szépmíves Céh tízéves jubileumát méltóbban nem ünnepelheti, mint ha eddigi szervezetében tovább dolgozik, de az E. M. I. R. tagjai sem tehetnek nagyobb szolgálatot e nevezetes évfordulón a kisebbségi magyarságnak, mintha újra visszatérnek a régi és ifjú Erdélyi Szépmíves Céh kötelékébe.

PONGRÁCZ KÁLMÁN